

ئەو شاعیرانەی چیرۆک دەنووسن

شەمەسه عید شەسەن

خاوەنی خەلاتی ئاراس

هیچ کام لە لاقەکانی دیکەمی درەختی ئەدەب، هیندەدی شیعەر و چیرۆک گرنگ نین، شاعیر کە شیعەریک دەنووسیت، دەپەوتت بە شیعەر، شتیک بگێڕیتەوه، وەک چۆن چیرۆکنووسیش هەر شتیک دەگێڕیتەوه، بەلام بە پەخشان، بۆیە سەیر نییه شاعیر چیرۆکیش بنووسیت. شاعیرانی کوردیش وەک شاعیرانی زۆریه‌ی گەلانی جیهان، چیرۆکیان نووسیوه. (پووشکین)ی باوکی ئەدەبی رووس، وەک گەورەترین شاعیری رووسه، کۆمەڵتیک رۆمانیسی نووسیوه، (هیگۆ)ی شاعیری مەزنی فەرەنسا کە (بێنەوايان)ی نووسی، لە دواى خۆی، رۆمانیکی نەمەری جێ هێشت، نازم حیکمەت بێجگە لەوهی لە بواری نووسینی دەقی شانۆیدا، هەنگاوی گەورەى نا، رۆلتیکی گرنگیشى لە پتگەبێشتی (کەمال تایەر)دا کە یەکتیکە لە رۆماننووسە ناودارەکانی تورک، بینی.

شاعیرانی کوردیش لە بواری چیرۆکنووسیندا، هەولتیکى باشیان داوه و ئەستیره‌ی جێبەجێیان بە ئاسمانی چیرۆکی کوردییه‌وه، گەش گەش دەدرەوشیتەوه. دوو سال دواى جەمیل سانیب (کە یەكەمین چیرۆکی هونەریی لە سالی ۱۹۲۵دا نووسیوه)، ئەحمەد موختار جافی شاعیر، چیرۆکی (مەسەلەى وێژدان) دەنووسیت. ئەو کاره گەورەیه‌ی ئەحمەد موختار جاف و هەولەکانی (پیرەمێرد)ی شاعیر، هەر لە سەرەتای سالانی سییه‌وه، ئەوه دەسەلمێن کە شاعیرانی کورد، رۆلتیکی گرنگیان لە سەرەلەدان و گەشەپێدانی چیرۆکی کوردیدا بینیوه.

لە دواى سالانی چلیشه‌وه، شاعیرانی کورد دەستبەرداری چیرۆک ناين و هەر سوور دەبن لەسەر بەرەو پێشەوه بردنی. (شیخ سەلام، بەختیار زێوەر، هاوار، کامەران موکری، دیلان، آ.ب. هەوری، خالد دلیر و مەدهوش)یش کەم و زۆر گوێیان بە رەوتی چیرۆکی کوردی داوه. شاعیرانی کورد لە سالانی هەفتاشدا، چیرۆکیان نووسیوه، ئەم باسەى من، بەسەرکردنەوه‌ی کۆمەڵتیک لەو چیرۆکانه‌یه کە لە دواى سالی ۱۹۷۰وه، بلاو کراونەتەوه و نووسەرەکانیان شاعیرن.

*

دلشاد محەمەد ئەمەین یەکتیکە لەو ئەدیبانەى دەسلالتیان بەسەر لقیك زێتر لە لاقەکانی ئەدەبدا دەشکیت. ئەو شاعیره، وەلێ نەك هەر چیرۆکنووستیکى بەتواناشه، بەلکوو یەکتیکە لە چیرۆکنووسه سەرکەوتووکانی کورد. یەکتیک لە مەرجەکانی چیرۆکی سەرکەوتوو ئەوه‌یه، چ رووداوه‌کانی و چ هەلسوکەوتی قارەمانەکانی، تا ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ لە یادى خۆتەردا دەژین. خۆتەر کە چیرۆکتیکى سەرکەوتوو دەخۆتێتەوه، وا هەست دەکات، خۆی لەنێو رووداوه‌کاندا ژیاوه و پیتی وایه قارەمانانی چیرۆکەگەش، وەک کەسانێکی راستەقینه دەناسیت.

چیرۆکەکانی دلشاد محەمەد ئەمەین، یادگار لای خۆتەر جێ دەهێلن و لە یادیدا دەژین. هەر سێ چیرۆکی (محازەریه‌ک دەریاره‌ی کورته‌چیرۆک)، (جووجه) و (بووکه‌خان)، (۱۱) پشتمگیری لەم بۆجۆنەم دەکەن و چونکە دلشاد محەمەد ئەمەینی شاعیر، لە بواری چیرۆکنووسیندا، لە هەموو ئەو شاعیرانەى تێپه‌راندووه، کە لە سالانی شەست و هەفتایشدا، چیرۆکیان نووسیوه.

هەرچەندە (شنۆ)ی قارەمانی چیرۆکی (بووکه‌خان)، مندالتیکە لە یەكەمین قۆناعی تەمەنیدا، وەلێ چیرۆکە کە بۆ مندالان نەنووسراوه. نووسەر وەک شارەزایه‌ک لە جیهانی مندال، نازادی بە شنۆ داوه، وەک مندالتیک بێر

بکاتهوه، مندالانه بناخفیت و ههلسوکهوت بکات، قسه و بیرکردنهوهی خۆی، به سهر ئهودا نهسهپاندووه، بۆیه خوتنهر که ههست دهکات، ئهوه شنۆ خۆیهتی دهووت و دهجوولیت و بیر دهکاتهوه، بهروا به رووداوهکان دهکات و هیچ گومانیکهی دهبارهی راستگۆیی چیرۆکنووس له کن دروست نابیت. ئهگهر چیرۆکنووس له بواری سایکۆلۆژیای مندالدا، زانیاری نهبوویه، مهحال بوو بتوانیت، ناوا زیرهکانه مامهله لهگهڵ (شنۆ)دا بکات، ههر ئهه شارهزابوونهشه وای کردووه، شنۆ له کهسیکی راستهقینه بچیت و خوتنهر به پهروشهوه دواي رووداوهکانی ژبانی بکهوت.

دلشاد محهمهد نهمین له (بووکهخان)دا، ئهه باوکانه تاوانبار دهکات که گۆی بۆ رازی مندالهکانیان شل ناکهن، وهلامی پرسیارهکانیان نادهنهوه و خواست و نارزهووهکانیان پشتگۆی دهخهن. سهرنجی باوکان بۆ ئهوه کیش دهکات، که مندال ههست به گهلیک شتی ورد دهکات و ههسوو رهوتاریکی چهوت لهگهڵیدا، کاریگهرییهکی خراب لهسهر ژبانی جن دههیلیت. (بابه قهت گۆی له ئیمه ناگرۆی. شنۆ) بهه رستهیه ههلهتستی چهوتی باوکهکه بهرانبهه مندالهکهی به دیار دهکهوت، بۆیه شتیکی چاوهروانکراوه، ئهه مامهلهکردنه نابهجیه به زبان بۆ شنۆ بگهڕیتهوه، بۆیه چیرۆکهکه پیتوستی بهه دیالۆگی نیوان دایک و باوکی شنۆ: (گهر رووت بدایهتی....) نابیت، چونکه خوتنهر له نهجیامی ئهه قسانهی شنۆه که رووی دهمی له بووکهکهیهتی، دهگاته ئهه نهجیامی، باوکهکه مندالهکهی خۆی فهرامۆش کردووه.

باوکهکه چونکه دهیتته هۆی ئهوهی کیرهکهی ههردوو دهستی له کیس بچیت، ویردانی هیتنده نازاری دهوات، تا دهگاته ئهوهی کۆشکی وهی هههس دههیتیت و به فیشهکیک، نامهی مردنی خۆی دهنووسیت. ههههچنده تاوانی باوکهکه هیتنده گهوره نییه، چونکه به مههستهوه نهبووه، تا سزاکهی هیتنده گران بیت، وهلی چونکه چیرۆکنووس بهسهر رهوتی چیرۆکهکهیدا تهواو زاله، خوتنهر بهه نهجیامه قایل دهیتت و به کۆتاییهکی ههلهستراوی نازانیت.

دلشاد محهمهد نهمین له چیرۆکی (محازهدهیهک دهبارهی کورتهچیرۆک و سو وهت)دا، له رتی محازهدهیهکهوه سهبارهت به کورتهچیرۆک، روونای دهخاته سهر ئهه شینوازانهی رۆژیمگهلی دیکتاتور له پیناوی سهروکتکردنی بهرهههستکارانیاندا و به مههستی پتهوکردنی دهسلانی خۆیان و پاراستنی بهرژهوهندی چینایهتییان و درێژدان به تههمنی فهمانهرواییان دهگرته بهه. چیرۆکنووس ئهوه روون دهکاتهوه که کهسانی دیکتاتور بۆ گهییشتن به نامانجیان ههسوو رتگهیهک دهگرته بهه، بۆیه ئهوهی دژی بهرژهوهندی چینایهتییان خهبات بکات، دهشیت کاتی پهڕینهوهی به شهقامیکدا، ئۆتۆمۆبیلێک لینی بدات و کوشتنهکشی به رتکهوت له قهلهم بدریت. ئهه چیرۆکه نهک ههه سهههکترین کیشهی ئهه سههههه بهسهر دهکاتهوه، بهلکوو پهرده لهسهر رووخساری ناشیرینی چهوسینهران، له ههه کۆتیهک بن، لا دهوات و ئهه پیتسته مرقانهیه که له دیوی دههوه دایپۆشبون، دادهمالیت و دیوی ناوهویان دهخاته روو. دلشاد محهمهد نهمین نههاتووه واقیع شی بکاتهوه و هیچی تر، بهلکوو چیرۆکهکهی بۆ هاندان به مههستی گۆرینی ئهه جیهانهی چهوسینهران تیتیدا سهروهرن، تهرخان کردووه. چیرۆکهکه پیتوهندیه ئۆرگانیکیهکهی نیوان نهتهوهی و نیونهتهویشی تیدا پارێزراوه، بۆیه هههچنده رهنگدانهوهی واقیعیکی دیاریکراوه، بهلام له ههه جیههک خهههکان له خهمی واقیعی ئهه چیرۆکه بچن، خهههکی ئهه جیهه خۆیانی تیتدا دههیتنهوه. محازهدهیهک... ههولیکهی سههههههه بۆ نووسینی ئههدهبی ریالیزمی شۆریشگێرانه و ئهه تهکنیکهشی پیتی نووسراوه، شتیهیهکی تازهیه و له خهههتی گهیانندی پهيامی چیرۆکهکهدایه.

*

له چیرۆکی (تا ههتاو نهکهوئ)ی نهجیهه نهحههههیدا، (۲) ديسان ئۆتۆمۆبیلێک ئینسانیک دههیلیت، گهر چی

قاره‌مانی نهم چیرۆکه دژایه‌تیی رژیعی نه‌کردوو و تاوانی کوشتنه‌کەشی به شتویه‌کی راسته‌وخۆ له نه‌ستۆی رژیمه‌که‌دا نییه، به‌لام نه‌میش هه‌ر قوربانیی ده‌ستی نه‌و شتواری به‌رهمه‌په‌تانه‌یه که رژیمه‌که‌ی راگرتوو، کیرتیکی که ته‌مەنی له ده‌ سال که‌متره، ناچار ده‌بیت گوله‌به‌رۆژه به‌فرۆشیت و له رۆژیکی تۆفدا که خه‌و به کراسیتیکی نوێوه ده‌بینیت، ئۆتۆمۆبیلیکی ده‌بیتلیت، بۆیه ده‌لیم تاوانی کوشتنی نهم کیرۆ له نه‌ستۆی شتواری به‌رهمه‌په‌تانه‌که‌دایه، چونکه له سایه‌ی شتواری به‌رهمه‌په‌تانیکی نپه‌سانیه‌انه‌دا، مندال ناچار نابیت کار بکات و نیش به مندال کردن، تاوانه.

مندال له کۆمه‌لگه‌یه‌که‌دا دادی کۆمه‌لایه‌تیی تیدا ره‌چاو بکرت، ده‌رگه له به‌رده‌م خواسته‌کانیدا له‌سه‌ر پشت ده‌بیت و مافه‌کانی فه‌رامۆش ناکرت. چیرۆکه‌که‌ی نه‌جیه نه‌حمه‌د وه‌ک فیکر، مۆری تاوانبارکردن به‌ نینوچاوانی نه‌و رژیمانه‌وه ده‌نیت که له‌سه‌ر بناغه‌ی چه‌وساندنه‌وه‌ی نپه‌سان دامه‌زراون، وه‌ک شتوه‌ش، سوودی له ته‌کنیکی نوێ وه‌رگرتوو و سه‌رکه‌وتووانه له پیتاوی گه‌یاندنی په‌یامی چیرۆکه‌که‌یدا ره‌خساندوو په‌تی. له کانتیکدا منداله گوله‌به‌رۆژه فرۆشه‌که، له سه‌رمادا هه‌لده‌له‌رزیت و په‌نجه‌کانی له گۆ که‌وتوون، ژنیک به‌مجۆره منداله‌که‌ی بانگ ده‌کات. (نازاد گیان وه‌ره ژوووه‌وه سه‌رمات ده‌بیت.) نپه‌ساندانی نهم دوو دیمه‌نه ناکۆکه، نپه‌سانه‌ی شاره‌زاییه، چونکه توانیویه‌تی له پتی رسته‌یه‌که‌وه شتی گه‌وره بلیت. په‌کتیک له خاله لاوازه‌کانی چیرۆکه‌که‌ نه‌وه‌یه، بابه‌ته‌که‌ی نوێ نییه، ناخر پتیشتر قاره‌مانی هه‌ندیک چیرۆکی کوردیی دیکه، مندالی نیشکه‌ر بوون، له‌وانه: (ده‌رابه چه‌ورکه‌ره‌که‌)ی تایه‌ر سالح سه‌عید(۳) و (منداله سه‌موه‌نفرۆشه‌که‌)ی زاھیر نه‌حمه‌د سه‌وز. (۴)

*

قاره‌مانی چیرۆکی (نیو بیتاقه‌)ی له‌تیف هه‌لمه‌ت، (۵) کۆله‌لگریکه، بیر له کپینی بیتاقه، به‌ نیازی نه‌وه‌ی که بۆی ده‌رچوو، (موغازه‌)یه‌کی پین دابنیت، ده‌کاته‌وه. به‌لام گیرفانی ته‌نانه‌ت یارمه‌تیی کپینی نیو بیتاقه‌شی نادات. له پتی نهم چیرۆکه‌وه، نه‌وه روون ده‌بیته‌وه، که کۆله‌لگریک هه‌ر چه‌ند ره‌نج بدات، هه‌ر ناتوانیت، پتیرستییه ساکاره‌کانی ژیان دابین بکات. دیاره له کۆمه‌لگه‌یه‌کی دو‌اکه‌وتوودا نهم قاره‌مانه، خاوه‌نی هۆشیاریه‌کی وا نابیت، تا بزانتیت، بۆچی ژبانی هینده سه‌خته و به‌ چی له‌و کوله‌مه‌رگییه‌ رزگاری ده‌بیت، بۆیه له نه‌بوونی هۆشارییه‌وه، هانا بۆ خه‌یالپلاوی بیتاقه‌ ده‌بات، نه‌و مۆرفینه‌ی چه‌وسته‌ره‌ن به‌ مه‌به‌ستی زیتر پرووتاندنه‌وه‌ی چه‌وساوه‌کان و بۆ نه‌وه‌ی بیر له چاره‌سه‌رتیکی دیکه بۆ ده‌ربازبوون، له ژبانی ناله‌باریان نه‌که‌نه‌وه و هه‌میشه خه‌یالیان لای ده‌رچوونی بیتاقه‌ بیت، ده‌به‌تینه‌ ناراه.

له‌م چیرۆکه‌شدا مندالیک بیتاقه‌ ده‌فرۆشیت، له‌تیف هه‌لمه‌ت له پتی نپه‌ساندانی گۆزه‌رانی خیزانی کۆله‌لگریکه‌وه و به‌ هۆی ناچاربوونی دایکیکه‌وه که به‌وه قایل بیت، منداله‌که‌ی کار بکات، نه‌و شتواری به‌رهمه‌په‌تانه‌ ره‌ت ده‌کاته‌وه، که هه‌وتنی ژبانی سه‌ختی نه‌و دوو خیزانه و هه‌موو چه‌وساوه‌کانه. چیرۆکنووس ته‌نیا په‌رده‌ی له‌سه‌ر رووی چۆنییه‌تی پتوهندیه‌کانی به‌رهمه‌په‌تان، لا بردوو و هه‌چی دی، وه‌نه‌بیت نه‌مه له‌وه‌وه هاتبیت که شتواری چاره‌سه‌رکردنی کتسه‌که‌ی له کن روون نه‌بووبیت، به‌لکوو ده‌شیت زاده‌ی نه‌وه‌بیت، که هه‌ست به‌ هه‌بوونی چیرۆکنووس ناکرت. راسته چیرۆکنووس نابیت، بیرورای خۆی به‌سه‌ر که‌سان و رووداوی چیرۆکه‌دا سه‌پینیت، وه‌لێ نه‌مه به‌و مانایه‌ نییه. هه‌یچ رۆلێکی له دیاریکردنی ره‌وتی چیرۆکه‌که‌دا نه‌بیت و وه‌ک رپۆرتاژنووسیگ ره‌وتار بکات. نه‌وی له‌م چیرۆکه‌دا سه‌رنجراکتشه، توانای چیرۆکنووسه له بواری نپه‌ساندانی ناخی کۆله‌گره‌که‌دا، نه‌مه‌ش بۆ شارازی وی له بواری سایکۆلۆژیای ره‌نجده‌راندا ده‌گه‌ریته‌وه. نووسه‌ر سوودی له ته‌کنیکی مه‌نه‌لۆژ و گپه‌رانه‌وه‌ بینیوه، وه‌لێ چیرۆکه‌که‌ دیالۆگی تیدا نییه.

*

نافره‌تییکی قه‌یره که بۆ دامرکانده‌وه‌ی خۆی، هانا وه‌به‌ر پشیله‌ ده‌بات و به‌ مه‌به‌ستی شووکردن، ده‌ست به

داویننی (شیخ) هوه دهگرت و چاوه رتی نهنجامی کاریگه ریبه تی نوشته به، قاره مانی چیرۆکی (کلا و قوچ) ی شترکۆ بیکه سه. (١٦) چیرۆکه که وهک ریبورتاژ نووسراوه، چیرۆکنووس به و په پری دهسپاکییه وه، شته کانی له شتیوهی چیرۆکدا دارشتووه، ته نانهت قاره خانه ی سه رچیمه ن و کابرای لووتبراویشی فه رامۆش نه کردووه! چیرۆکه که نزیکه ی له سه ره تاوه تا کۆتایی، وینه گرتتیکه بی نارایشترکردنی واقیعه، که چی له دوا په ره گرافدا به تۆپزی رهمزیکی ته مومژاوی و ناماقوولی تیدا قوت کراوه ته وه. (پاسی ژماره ٩٤٨ هات و سه رکه وتم.) به باره واقیعه یه که بیدا، پاسی ژماره ٩٤٨ تا سالی ١٩٧٨ که چیرۆکه که ی تیدا نووسراوه، له سلیمانیدا که شوینی پروودانی چیرۆکه که به، نه بینه راوه، که واته ٩٤٨ رهمزه، وه لئ رهمزی ج شتیک یان روداویکه؟ تۆ بلتیت، رهمز بیت بز راپه رینه که ی کانوونی ١٩٤٨ که په یمانی پۆرتسمۆسی نایه گۆره وه، سواری وه زاره ته که ی صالح جه بری گلاند و په که مین پرۆقه بوو بز شووشی چوارده ی ته موموز؟ نه مه یان جتی گومانه، چونکه نه نهو چیرۆکه شوینی نامازه بز نهو راپه رینه کردنه به، نه رهمز به و جۆره به گهر ده خریت، ناخر ناکریت، چیرۆکتیک له سه ره تاوه تا دیره کانی کۆتایی، واقیعی بیت و له ناکاو رهمزیک قارچک ناسا هه لبتۆقت.

نه گهر شترکۆ بیکه س وا هه ست دهکات، چیرۆکی رهمزی نووسیوه، نهوا به هه لدها چوه، چونکه چیرۆکه که ی نه رهمزیه کی شتیوه نه فسانه ییبه، نه رهمزیه کی تارما یینامیزه، نه رهمزیه کی واقیعه یه. (٧) کۆتاییه یینایش به ژبانی قاره مانه که ی بهو شتیوه به که جتی باوه ر نییه و ته نیا بز ختووه که دانی سۆزی خه لکه، خوتنه ر له راستگۆیی چیرۆکنووس ده خاته گومانه وه و به لابرده ی دوا په ره گرافی، نهک هه ر که لئین ناکه ویتته چیرۆکه که وه، به لکۆ له که ناری راسته قینه ی خۆیدا تارام ده گرت.

بابه تی چیرۆکه که ی شترکۆ بیکه س، بابه تیکه ساوا، له بازنه ی (نافره ت و نوشته) ی کامیل ژیر، (نوشته که ی نامینه خان) ی هه سه ن قزلجی و (فالچی) ی هه مه که ریم هه ورامی قوتاری نه بووه. چیرۆکنووس تووشی غه فله تیکه گه وره ش بووه، له کاتیکدا مندا له که هینه ده گه وره به، توانای هه لگرتنی ناوینه ی پیش بووکی هه به، که چی سه ری له وه سوور ده مینتیت، که باجی نامه مندالی نییه، نه گهر چی ده زانیت، شووی نه کردووه.

*

قاره مانی چیرۆکی (نهو شه وانیه ی بۆت نه گریم و نهو رۆژانه ی له بیرم ناچیته وه) ی عه بدوللا عه باس (٨) کارمه ندیکه ی به جووکی شیعر نووسه. خولیا ی (نهو) هه راسانی کردووه و به ده م خواردنه وه وه، رازی دلی بز رووباری دیجله هه لده پتریت. نه م قاره مانه که بۆرژوا یه کی به جووکه، بیر کردنه وه و په وتاریشی رهنگدانه وه ی واقیعه کۆمه لایه تیه که به تی، هه رچه نه ژن و مندالی هه به، که چی دلی لای نافرته تیکه دیکه به، نه مه ش زاده ی نه وه به که له هه لپاردنی هاوسه ردا نازاد نه بووه، بزیه ناسایه که رارا، بیزار و ته نانهت له ژبانی هاوسه ریه ی په شیمانیش بیت و به مه بهستی سوو ککردنی باری گرانی هانا بز مه ی بیات.

جتی سه رنجبه وهک چۆن نووسه ری چیرۆکه که شیعر نووسه، قاره مانه که شی خه ریکه نووسینی شیعه، بزیه خوتنه ر بیرى بز نه وه ده چیت قاره مانی چیرۆکه که، نووسه رکه ی بیت. لیره دا به وانیه ی وا تیده گهن، راستگۆی له وه دایه به ره مه ی نووسه ر، ناوینه ی راستگۆی ته نگوچه له مه، هه لسوکه ت، خولیا و خواستی خودی خۆی بیت، ده لیم: نهو (راستگۆیه!) زاده ی خۆیه سه ند کردنه، یان له باشترین دۆخیدا، به رجه سه ته کردنیکه فۆتۆگرافیا نه ی واقیعه تیکه مه ییوه. لای من راستگۆی نه وه نییه که ریم نه ناسری قاره مانی چیرۆکی (خال)، به سه ره اتی هه ره سی خۆی و چیرۆکه رۆمانتیکه کانی ده گیتته وه، به لکۆ نه وه به نووسه ری چیرۆکه که، عه بدولله رحمانی مه جید نه لرو به یعی، کارتیکه کردبا به ره مه که ی له خزمه تی ره وتی میژوودا بووا به و رۆلتیکه به جووکی له بنیاتنایی جیهانیکه ناسووده دا گتیرابا.

عه بدوللا عه باس له چیرۆکی (نهو شه وانیه ی) دا، چی گوتووه، له چیرۆکی (رۆژی)، هه صوو

پروژیک (پشدا، ۹۱) هر همان شتی دووباره کردووه توه، چ وهک گرتی، چ وهک قاره مان و چ وهک چاره سهر، نهگر گزرائیک پرووی دابیت، تنیا نهوویه، ژووی کار، بووته ژووری نوستان و کورسی و میتیش بوون به تختی خه. له هردوو چیرۆکی (وهلام) (۱۰) و (ژانی درک) (پشدا، ۱۱۱) هردوو قاره مانه که همان کاره کتیرن، ژیمان پره له ناکۆکی و خهریکی ورتنه کردن: (حهزی دهکرد وهلامه که بزانی که چی حهزیشی نه ده کرد.... نهخوشت و که چی نهخوشت نیت. چیرۆکی وهلام.) یان: (من خالۆ درۆیه کم هر راستی ده لیم... چیرۆکی ژانی درک.)

قاره مانی ژانی درک، که سیکه رارا و له بهریتی خۆی بترازیت، بستیک دوورتر نابینیت، قاره مانی (وهلام) یس که چاو له خۆر ده بریت، تنیا له سۆنگه یه نهووه یه، دیمه نیککی جوانی ههیه و هیچی تر. چیرۆکی وهلام، سهره کترین خهسله تی (شعرا) ی عه بدوللا عه باسی پتوه دیاره، که بریتیه له کۆکردنه وه، که له که کردن، جینگۆرکی به وشه ی ناکۆک. لوتکه ی دراما، له (ژانی درک) دا، نهو کاته یه، قاره مانه که ی پتخواسه و درکینک به پتیدا ده چیت!

یەکتیک له مەرجه کانی چیرۆکی سهرکه وتوو نهوویه، به جۆرێک خۆنهر کیش بکات، تا له خۆتندنه وه ی نه بیته وه، دهستی لێ هه لنگرت، نهم مەرجه نهک ههر له چیرۆکی عه بدوللا عه باسدا نییه، به لکوو نهسته مه خۆنهر هه بیت، پهره گرافیک له چیرۆکیکی ته و او بکات و بپزار نه بیت؛ جیتی سهرنجه نهگر له جیتی چیرۆک، شاعر و له بری پهره گراف، کۆیله بلیم، نهم بۆچوونه ده باره ی عه بدوللا عه باس، ههر جیتی خۆیه تی.

*

سهره تای چیرۆکی (چاوهروانی) ی سه لاح شوان، (۱۲۱) به مهنه لۆگی راسته وخۆ دهستپێ دهکات، جاروبار دیالۆگیشی تی ده که ویت و سوودیشی له تهکنیکی مۆنتاژ وهرگرتوه، شوین نهگۆره بهلام بیری قاره مانه که که خودی چیرۆکنووسه، هه ندیک جار بۆ رابردوو ده گه رتته وه و جاروبار یس به ره و ناینده بال ده گرت. قاره مانی چیرۆکه که که سیکه بپزار و بپنومید، له جتیبه کدا گیری خواردوه، بپ نهووی خۆی هیچ هه ولنیک بدات، چاوهرپیه ده رگه ی هیوای بۆ بکرتته وه! چیرۆکنووس له م چیرۆکه دا پیمان ده لیت: (هه موو رۆژ، مانگ و سه له کان له یه کدی ده چن، نهوی ده گۆرت تنیا دیوی ده ره وه ی شته کانه.) به مهش شتیکی نوویی نه خستوه ته روو، چونکه ههر بۆچوونی عه به سییه کانی دووباره کردووه توه که ده لیت: شه مه، یه کشه مه و دوو شه مه... ههر وهک یهک وان.

نهوی پروای به توانای نینسان هه بیت، وای بۆ ده چیت که مرفۆ ده توانیت کۆسپی سهر پتی تهخت بکات و نهو ده ستگایه به روختیت که ده بکاته به شیک له نامرتیک. سه لاح شوان تازه ترین تهکنیکی به کار هیناوه، بهلام تازه گهری، نوێکردنه وه یان داهینان، به پله ی یه کم ناوه رۆک ده گرتته وه نهک شتیه، بۆیه تازه گهری گوزار شکرده له فیکری پرۆلیتاریا که پتسکه و تنخوازترین هتزی نهم سهرده مه یه. دوا سهرنجم ده باره ی نهم چیرۆکه ی سه لاح شوان نهوویه، (وهک چۆن هه ول بۆ خاوتنراگرتنی ده رو به ر ده دریت و هه موو خیرخوازیک دژی پیسکرنی ژینگه یه، نهم جۆره نه ده بهش رۆلی له پیسکردنی بیری نینساندا هه یه و دژایه تیکردنی نه رکی سهرشانی هه موو خیرخوازیکه.) (۱۳)

*

قاره مانی چیرۆکی (ره شه راوی) سه لام محمه د (۱۴) مرفۆتیکه قورسترین خه می به کۆله وه یه، نینسانی خۆش ده ویت و هه ست به نازاری ده کات، که ده بینیت، (که شتی بۆ گه رداو ده روا ت، کا بۆ سه گ و تیسک بۆ نه سپ دانراوه،) خه میکی قوول چنگ له ده روونی گیر ده کات و به زه بری نهو واقیعه تاله، ناچار ده بیت هه لویتست بنوینیت و بیری له چاره سهر بکاته وه، وهلی چونکه تنیا مامه خه مه یه کی سهرده م به سه رچوه و هیچی دی، بۆیه

به مهبهستی لهناوپردنی برسپیهتی، نعم دروشمه بهرز دهکاتهوه: نهی زهنگینهکانی جیهان، بهزه بیستان به ههژاراندا بیتهوه! (دایه سینییهک پرازتهوه و یۆ منداله ههتیوهکانی پورههه نیجی بهره! نهوانیش جهز له گوشت و برنج دهکمن.)

قارهمانهکهی سهلام محهمهد هههچهنده ههست به نازاری برسپیهکان دهکات، وهلی چارهسه ریکی نایدیالیستانهی پتشنیار کردوه، ناخر برسپیهکان له رتی خیر و سهدهقهوه، کیشهکه بیان چارهسه ر ناکریت. چیرۆکنووس نهگهر چی پتی وایه خۆشهویستی و ریزی بهرانیه ههژاران نیشان داوه، وهلی راستپیهکهی، بهختووکه دانی سۆزی دهولهه مندهکان، بهو هیوایهی بهزه بییان بجوولیت و دهستی کۆمهک بۆ ههژاران درێژ بکهن، سووکایه تپیی به ههژاران کردوه، ناخر چارهسه رکردنی کیشهی ههژاران، به گۆزکردنی نهو رژیما نهوه بهنده که تهلاری دهسه لاتیان لهسه ر بناغهی چهوساندنهوی نیسان له لایهن نیسانهوه، بلند بووه تهوه و چهوساوهکان بۆ نههجامدانی نهو نهکه، پتیبیستان به ههلهشتنی نامۆزگاری و ورووژاندنی بهزهیی نابیت.

سهلام محهمهد به توپزی ههندیک ناوی گهوره و گرانی له چیرۆکهکهیدا جه کردوه تهوه، که زیتتر له نیشاناندانی ماسولکه دهچیت، نهگهر نا ختیهتی کورته چیرۆکتیک، کهی بواری نهوهی ههیه، دالدهی: شان کووخ، دیوجینۆس، نهفلاتون و نیرون بدات؟ حسین عارف دهبارهی نعم چیرۆکه دهلیت: (شپوهی مونا جات و مۆنۆلۆژی ناوخۆ، له دهه رپینی مانا و مهبهستدا، یاریدهی زۆر داوه، چونکه نهو جۆره تهکنیکه، پر به پتستی نهو باهه تانهیه. (15)) باهه تی چیرۆکهکهی سهلام محهمهد، باهه تیکی سواوه، وهلی به شپوهیهکی نوێ مامه لهی له تهکدا کردوه، پتیم وایه نوترین تهکنیک، باستیکی کۆن، ناکاته کارتیکی سهرکه وتوو، چونکه نهوه ناوه رۆکه، شپوه دیاری دهکات و شپوه زادهی ناوه رۆکه. که نهوه دهلیت وه نه بیت مهبهستم نهوه بیت، له باهه خی شپوه کهم بکه مهوه و کاریگهریه تی شپوه لهسه ر ناوه رۆک به هیتد وه نه گرم.

*

سهعدوللا پهروۆش له چیرۆکی (جگهره و تههه نیتیکی تهواونه بوو) 136، 137 گۆمی ناخی مرۆقینکی رۆمانتیک دهسه له قینیت، نهو مرۆقه که له رتی مه نه لهوگهوه، دهقه ریی ناخی دهکاتهوه، خوتنه ر ههست دهکات، مایهی بهزهیی پتدا هاتنه وهیه، ناخر به درێژی چیرۆکهکه، که سیکه رارا، پتیاوه ر و وره رووخوا، کهچی له کۆتاییدا له ناکاو به رپاریکی چاوپتیه کراو ده دات: (من نهو جگهره بهم هه رگیز به مژی لالغاوهی چرچی خه لکی تر ناسووتیم، تهواو نابم.) نووسه ر ده بوو زه مینه بۆ نهو گۆزانه کارییه چلۆنایه تپیه، خۆش بکات، ناخر گۆزانه کارییه چلۆنایه تی، کۆتیه روو نادات، به له کوو زادهی که له که بوونی گۆزانه کارییه چه ندایه تپیه کانه.

جگهره، لهم چیرۆکهدا، سیمبۆلی به رده وهامبوونی ژیان، خه بات، وره به رزی و شۆرشگتپیه، که پتیم وایه، جگهره نهوهی له باردا نییه، هه موو نهو بهها مهن و بالا یانه له خۆیدا گرد بکاته وه. جگهره هه ر جگهره یه و هه ر ده بیت به سووتوو، به چاوپۆشین له جۆری تووتنه کهی و لهو که سه شمی مژی لی ده دات. تۆ بلتیت سهعدوللا پهروۆش نهو چیرۆکهی ته نیا بۆ نهوه نووسیبیت، تا به خوتنه ریی به لمینیت، ده توانیت به چه ندان شپوهی جیاواز، جگهره به خاته رسته وه!

*

له چیرۆکی (سپه ر) ی محسین ناواره دا، 137 ره سه وول جهوت رۆژ مۆله تی وه رگرتوه و به ره نهو گوندهی که زیدی خۆیه تی، به رتیه یه، له رتگه، له به رده م نه شه که وتیکدا سه ر خه ویک ده شکینیت و درێژه به رۆبیشتن ده دات. که بۆ نهوهی بزانتیت چه ند له نه شه که وته که دوور که وتوه ته وه، ناو رتیک ده داته وه، گورگتیک له به رده می نه شه که وته که ده بیتیت. مهبهستم له گتیرانه وهی کورتهی چیرۆکه که نه وه یه، تا خوتنه ر دلنیا بیت، رووداوی تپدا نییه، گهر چی چیرۆک بی رووداو دروست نابیت. خۆ نه گهر گورگه که په لاماری قاره مانی چیرۆکه کهی دابا، نهوا

رووداو دروست دهبوو، وهلی نهو کاتهی رهسول له بهردهمی نهشکهوته کهدا سهرخهوه دهشکینتیت، گورگه کهش له شیرین خهودا دهبتت. ههبوون و نهبوونی گورگه که وهک یهک وابه، ناخر هیج رۆلتیکی وازی نه کردووه. گورگ که دهشتت سیسبۆلی هیزی شهر بیت، لهم چیرۆکه دا گیانله بهرتکی خهوخۆشه و هیچی تر، بۆیه خوینه ر ناچار نییه، گورگه که به ره مز لیک بداتهوه.

موحسین ناوارة، وهک هندیك جار هانای بۆ زمان و وینهی شیعریی بردووه: (ههوری سه رسامی و سامناکی، بارانه موچرکینکی ته سه لی وهک گه والهی به هاران، کوتایه سه ر دهشتی دلی ره سول)، هندیك جاری تر، رسته کانی لاوازن و پرن له دووباره کردنه وهی ده برینی هاوواتا: (با ناوی رۆیشتنی لی بنیم و بهگه ومه ری، شه قاو و ههنگاره کانی فراوانتر ده کردن).

وهک چۆن له رۆمانی (رۆژه لاتی ناوین) ی عه بدوله حمان مونیفدا، جاریك ره جه بی قاره مانی رۆمانه که گتیره ره وهیه و جاریك خوشکه که ی، له م چیرۆکه شدا، سه ره تا گتیره ره وه قاره مانی چیرۆکه که یه و پاشان چیرۆکنووس. موحسین ناوارة لیزانانه مامه ولهی له تهک نهو شیوه گتیرانه وه یه دا کردووه و یه کینکی دیکه له لایه نه به هتیره کانی چیرۆکه که ی نه وه یه، هه لگری ناستامه ی نه ته وایه تیبی خۆیه تی و ده ورو به ره که ی وهک کۆمه لگه و سروشت، ده ناسرته وه که ده ورو به رتکی کوردستانیانه یه.

*

ئه م لیکۆلینه وه یه ش وهک هه ر کاریکی دیکه ی من، له که موکورتی خالی نییه، ناخر شاعیری چیرۆکنووسی دیکه هه یه، لیره دا ناوی نه هاتووه، یان ناوی هاتووه و مافی ته واوی خۆی پێ نه دراوه، وه لی له هیج دۆخیکدا، مه به ستنی ئه م باسه، سه رزی بازنه ی خزمه ت به ئه ده بی کوردی کردنی نه به زاندووه. با ئه وه ش بلیم به کۆتابی پێ هاتنی ئه م نووسینه ی من، با به تی باسه که دوایی پێ نه هاتووه و زۆری تری به ده مه وه یه.

2005 - 1981

سه رچاوه کان

- (۱) دلشاد محممه ده مین، به په نجه کانم ده تیبم.
- (۲) بیری نوین، ژماره ۲۴۳
- (۳) تایه ر صالح سه عید، له گه رووی سه رگه وه.
- (۴) به بیان، ژماره ۱۱
- (۵) به بیان، ژماره ۳۱
- (۶) رۆشنبیری نوین، ژماره ۷۱
- (۷) حسین عارف، شیوه کانی ته کنیک له چیرۆکی سه لانه کانی دوای هفتادا، رۆشنبیری نوین، ژماره ۶۹
- (۸) به بیان ژماره ۴۴
- (۹) به بیان، ژماره ۵۲
- (۱۰) رۆشنبیری نوین، ژماره ۶۰
- (۱۱) رۆشنبیری نوین، ژماره ۶۳
- (۱۲) رۆشنبیری نوین، ژماره ۶۴
- (۱۳) مقدمه روایه عنده ما تغادر الحیتان، یوری ریتخو، الاقلام، عدد ۹ بغداد ۱۹۸۰
- (۱۴) به بیان، ژماره ۴۰ و ۴۱
- (۱۵) حسین عارف، چیرۆکه کانی ژماره ی پتشیوم خوینده وه، به بیان، ژماره ۴۲
- (۱۶) نووسه ری نوین، گۆقاری نووسه رانی هه ولیر ۱۹۷۸
- (۱۷) به بیان، ژماره ۶۰